

Hámori Gergely¹:

A FURCSA PER

A BOSZNIA-HERCEGOVINA ÁLTAL A JUGOSZLÁV SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG ELLEN A HÁGAI NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG ELŐTT INDÍTOTT KERESLET ESÉLYEI

(Jogtudományi Közlöny, 2001. május, 222-233. o.)

I.

Előzmények

1992. március elsején Bosznia-Hercegovinában népszavazást tartottak, amelyen a szavazásra jogosultak közel 63%-a amellelt voksolt, hogy Bosznia-Hercegovina szakadjon el az akkor még formálisan létező Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságtól. Mivel a népszavazás – a Bosznia lakosságának 31%-át kitevő szerb kisebbség bojkottja ellenére – érvényes és eredményes volt, 1992. március 6-án kikiáltották a Bosznia-Hercegovinai Köztársaság függetlenségét. Bosznia-Hercegovina szuverenitását az Európai Közösség 1992. április 6-án, az Amerikai Egyesült Államok pedig 1992. április 22-én ismerte el. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa és Közgyűlése Bosznia-Hercegovinát 1992. május 22-én az ENSZ tagjává nyilvánította. A felsorolt eseményekkel egy időben – Magyarország határaitól néhány száz kilométerre – megkezdődött azoknak a rémtetteknek sorozata, amelyek Európa második világháborút követő legsúlyosabb etnikai tragédiájába, szabályszerű mészárlásba torkollottak.

1992. április 7-én a Jugoszláv Néphadsereggel vélhetően szorosán együttműködő szerb katonai és félkatonai egységek bejelentették, hogy megalapították a „Boszniai Szerb Köztársaságot”. Ezt követően az említett – korábban a Jugoszláv Néphadsereg kötelékébe tartozó – szerb fegyveres csapatok viharos gyorsasággal elfoglalták Bosznia-Hercegovina területének kétharmad részét, többek között az etnikailag vegyes, illetve a muszlim többségű Közép-Kelet-Boszniát is.

Tovább mélyítette a konfliktust, és egyúttal tovább bonyolította a helyzet jogi megítélését, hogy 1992 májusában – az ENSZ által életbe léptetett gazdasági szankciók elkerülése érdekében – a Jugoszláv Néphadsereg bejelentette, hogy kivonul Bosznia-Hercegovinából. A hivatalos bejelentéssel egyidejűleg azonban a Jugoszláv Néphadsereg vezérkara azt is közölte, hogy a Néphadsereg Bosznia-Hercegovinában született tagjai – fegyvereiket és felszerelésüket megtartva – a térségben maradhatnak. Az egykori Jugoszláv Néphadsereg Boszniában maradó

¹ A szerző az ELTE ÁJK Nemzetközi Jogi Tanszékének Ph.D.-aspiránsa.

állománya jugoszláv katonai becslések szerint a hadsereg összlétszámának 80%-át tette ki².

A harcok még zajlottak, amikor Bosznia-Hercegovina 1993. március 20-án keresetet nyújtott be a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (Szerbia és Montenegró) ellen a hágai Nemzetközi Bírósághoz a népiirtás büntettének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló 1948. évi ENSZ egyezmény – a továbbiakban: Genocídium Egyezmény³ – megsértésére hivatkozva.

A Francis A. Boyle professzor által jegyzett keresetlevélből, valamint az eljárás során született egyéb beadványokból és határozatokból kiindulva cikkemben arra keresem a választ, hogy terheli-e, terhelheti-e nemzetközi jogi felelősség a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot a Bosznia területén elkövetett esetleges jogsértésekért. Álláspontom lényege, hogy egyes Boszniában elkövetett jogsértésekkel kapcsolatban megállapítható kis-Jugoszlávia nemzetközi jogi felelőssége és kártérítési kötelezettsége, de a felelősség elbírálását bizonyos tényezők különösen bonyolulttá teszik. A felelősség kérdésének elemzésén túl írásom nem titkolt célja továbbá, hogy rávilágítson a hágai Nemzetközi Bíróság előtt folyó eljárás fonákságaira.

II.

A per tárgya

1. Bosznia-Hercegovina szerbek által ellenőrzött területein 1992-1993 folyamán katonai és félkatonai irányítású koncentrációs táborok hálózata épült ki, amelyekben több százezer boszniai muszlimot és horvátot tartottak fogva. A foglyok többségét megkínózták és – a túlélők beszámolói szerint – számos deportáltak ki is végeztek. A lágerek létezését, elhelyezkedését és a lágerekben elkövetett cselekményeket a nemzetközi szervezetek, így többek között az ENSZ szakértői a helyszínen vizsgálták és dokumentálták⁴. Ezen vizsgálatoknak köszönhetően derült fény arra, hogy Bosznia-Hercegovinában közel 190 koncentrációs tábor üzemelt, s volt olyan település – mint például Prijedor és környéke – amelyik egymagában 28 fogolytáborral "büszkélkedhetett"⁵.

Az Európa Tanács és a térségben vizsgálódó más nemzetközi szervezetek adatgyűjtése során beigazolódott, hogy a szerb milíciák a táborokon kívül is elkövettek horvátok és muszlimok ellen tömeggyilkosságokat. Szomorú példa erre az észak-boszniai Brcko városában elkövetett vérengzés: itt a szerbek 3000

² *Application of Bosnia-Herzegovina instituting proceedings filed in the Registry of the Court*, International Court of Justice, General List No. 91, 1993. március 20. (A továbbiakban: *Application /1993/*), 17. pont

³ 78 UN IS 277., Magyarországon kihirdette az 1955. évi 16. tvr.

⁴ *UN Commission of Experts: Final Report and Annexes*, UN Doc. S/1994/674, 1994. december

⁵ *PBS Online: The world's most wanted man*, WGBH/FRONTLINE, <http://www.pbs.org/wgbh>, 1988.

katonakorú muszlim férfit mészároltak le 1992-ben⁶. Ugyancsak az Európa Tanács és egyéb nemzetközi szervezetek – például az Amnesty International – archiváltak nagyszámú bizonyítékot a szerbek által muzulmánok ellen elkövetett szervezett, tömeges szexuális erőszakra vonatkozóan, többnyire a sértettekkel készített interjú formájában. Egyes becslések szerint a megerőszakolt muszlim lányok és asszonyok száma meghaladta a húszezret⁷. Tény továbbá, hogy a háború első hat hete alatt összehangolt katonai akció keretében 115 mecsetet és egyéb muzulmán kulturális objektumot romboltak le szerb milíciák⁸.

2. A felsorolt cselekmények a keresetlevél érvelése szerint elsősorban a Genocídium Egyezmény előírásait sértették meg.

A Genocídium Egyezmény I. cikke szerint *„a népirtás függetlenül attól, hogy békében vagy háborúban követik el, a nemzetközi jogba ütköző bűncselekmény”*. A Genocídium Egyezményben részes államok ezért kötelezték magukat arra, hogy *„a népirtás ellen megelőző rendszabályokat foganatosítanak, elkövetését pedig megbüntetik”*.

A népirtás fogalmának meghatározását a Genocídium Egyezmény II. cikke tartalmazza, amelyik kimondja, hogy *„a népirtás a következő cselekmények bármelyikének valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával való elkövetése:*

- a) a csoport tagjainak megölése;
- b) a csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása;
- c) a csoportra megfontolva oly életfeltételek ráerőszakolása, melyeknek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztulásának előidézése;
- d) oly intézkedések tétele, amelyek célja a csoporton belül a születések meggátolása;
- e) a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele.”

3. A keresetlevél közel 30 oldalon keresztül, 51 számozott bekezdésben kísérel meg bizonyítékokat szolgáltatni arra, hogy a boszniai fegyveres konfliktus során a szerb katonai és félkatonai egységek által elkövetett cselekmények a Genocídium Egyezmény szerint népirtásnak, tehát az egyik legsúlyosabb nemzetközi jogsértésnek minősülnek.

A felsorolt bizonyítékok – érthető okból – többnyire közvetettek: Bosznia-Hercegovina képviselője nemzetközi szervezetek vizsgálati jelentéseire, szemtanúk írásban rögzített beszámolóira, az ENSZ Biztonsági Tanácsának és

⁶ *PBS Online: The world's most wanted man*, WGBH/Frontline, 1998.

⁷ Application /1993/ 51. pont

⁸ Application /1993/ 33. pont

Közgyűlésének határozataira (elsősorban a 1992. december 18-i 47/121. számú közgyűlési határozatban rögzített tényekre), illetve helyszíni riportokból vett idézetekre építi az érvelését. Néhány kiragadott példa a keresetlevél által ismertetett bizonyítékokra:

3.1. „... az USA Külügyminisztériumának *Supplemental Report on War Crimes in the Former Yugoslavia* című jelentése⁹ leírja a bratunaci Mustafa Mojkanovic Imam kivégzését, akinek az esete alátámasztja, hogy az elkövetők szándéka kifejezetten a muszlimok megölésére irányult. Mustafa Mojkanovic Imamot a bratunaci footballstadionban, több ezer muszlim gyermek, nő és időskorú szeme előtt kínozták halálra. A szerb örök felszólították Mojkanovicot, hogy vessen keresztet. Amikor a férfi a kérés teljesítését megtagadta, ütlegelni kezdték, majd teletömték a száját fűrészporral és végül elvágták a torkát”¹⁰.

3.2. „Egy másik jegyzőkönyvben a 004 JF azonosítószámmal jelölt, több koncentrációs tábor is megjárta muszlim polgári személy írta le fogságának történetét.

...(a) 1992. május 30-án délelőtt 9 órakor erőszakkal elhurcoltak a prijedori koncentrációs táborba. A táborban egy szerb katona puskatussal betörte a koponyámat. Mindannyiunkat kíméletlenül ütlegeltek, de a szerbek megparancsolták, hogy forduljunk a fal felé és ezért nem láthattuk, hogy kitől származnak az ütések. Abban a teremben körülbelül száz szerb katona vett részt az ütlegelésben. Folyamatosan szórták ránk a szitkokat, olyanokat kiabáltak, hogy 'Kib... köztársaságot akartok?!...Kib... muszlim államot akartok, mi!' és így tovább. Voltak ott frontról visszatért szerb harcosok is, kegyetlenek voltak, ők voltak a legrosszabbak. Egy Hamzo nevű muszlimot éppen akkor lőtt agyon egy szerb katona, amikor beléptünk a tábor épületébe. ... Curt Vesilt (58 éves) és a fiát, Seadot halálra verték. Az összes csontjukat eltörték, Sead orrát pedig levágták. ... (l) A szerbek úgy is kínoztak minket, hogy a testünkön oltották el a cigarettájukat. Bár ezt a kínzást többnyire muszlim nőknek tartogatták. A szerbek a cigarettáikat muszlim nők meztelen testén, többnyire a nők mellén és a vaginájában oltották el. ... (m) Omarskában volt egy műhely, ahol dömpereket javítottak. Mi úgy hívtuk, hogy 'Vörös Ház'. A szerb kínvallatók sok foglyot öltek meg a Vörös Házban. Ezen a helyen a saját szememmel láttam, ahogyan a szerbek levágták az emberek orrát, füleit, végtagjait. Amikor a Vörös Házban takarítottam, a föld tele volt emberi testrészekkel, koponyadarabokkal, levágott ujjakkal, orr-, és fülmaradványokkal.”¹¹

⁹ *Supplemental Report on War Crimes in the Former Yugoslavia*, United States Department of State Dispatch, Vol.3, No.44, 1992. november 2., idézi: Application /1993/ 39. pont

¹⁰ Application /1993/ 39. pont

¹¹ Application /1993/ 44. D. pont

4. A genocídium elkövetéséért, a genocídium elkövetésére irányuló szövetkezésért; illetve közvetlen és nyilvános felbujtásért; továbbá a népirtás elkövetésének kísérletéért és a bűnrészességért a nemzetközi jog alapján egyrészt természetes személyt, vagy személyeket, másrészt pedig a nemzetközi közjog első számú alanyát, az államot terhelheti felelősség.

A felelősség jogkövetkezményeinek érvényesítésével kapcsolatban a Genocídium Egyezmény IX. cikke leszögezi, hogy *„a Szerződő Felek közötti, a jelen Egyezmény értelmezéséből, alkalmazásából vagy végrehajtásából adódó vitákat, ideértve azokat is, amelyek valamely államnak a népirtásért vagy a III. Cikkben felsorolt egyéb cselekmények bármelyikéért való felelősségére vonatkoznak, a vitában résztvevő bármely Fél kérelmére a Nemzetközi Bíróság elé kell bocsátani”*.

Első pillantásra tehát a jogvita gyorsan és könnyen eldönthető: úgy tűnik, hogy a Genocídium Egyezmény IX. cikke alapján a hágai Nemzetközi Bírósághoz forduló Bosznia-Hercegovinai Köztársaság alappal terjesztette elő a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal szemben a népirtás és más nemzetközi jogsértések elkövetésének megállapítására, valamint a felmerült károk megtérítésére vonatkozó kereseti kérelmeit (Bosznia-Hercegovina kereseti igényeinek fordítását lásd a függelékében).

Valójában azonban nem ennyire egyszerű megállapítani Kis-Jugoszlávia felelősségét.

III.

A vita eldöntését nehezítő körülmények

Bosznia-Hercegovina keresetének elbírálását eljárási jogi természetű problémák és a tényállás bonyolultságára visszavezethető anyagi jogi ellentmondások egyaránt nehezítik.

1. Eljárási akadályok, hatásköri kérdések

1.1. Jugoszlávia pergátló kifogásai

Jugoszlávia a per folyamán kezdettől vitatta, hogy a Nemzetközi Bíróság hatáskörébe tartozna a jogvita elbírálása. Álláspontjának alátámasztására Jugoszlávia pergátló kifogásokat terjesztett elő, és kérte, hogy a kifogásokban

leírt személyi, tárgyi és időbeli korlátokra visszavezethetően a Bíróság állapítsa meg a hatáskörének hiányát¹² (*Judgement on Preliminary Objections /1996/*).

1.1.1. Személyi természetű kifogások

Jugoszlávia kifogásainak egy részét arra a feltevésre alapozta, hogy Bosznia-Hercegovina függetlenségének 1992. március 6-án történt kikiáltása, illetve függetlenségének más államok által történt elismerése jogellenes volt. Jugoszlávia szerint ugyanis az önállóság deklarálásával Bosznia-Hercegovina súlyosan megsértette a jogegyenlőség alapelvéből és az önrendelkezéshez való jogból eredő nemzetközi kötelezettségeit (értve ezalatt nyilván a szerb kisebbség önrendelkezéshez való jogát) és ezért a független köztársaság kikiáltása ipso iure érvénytelen volt. Érvénytelen aktusra pedig Bosznia-Hercegovina semmilyen jogot nem alapíthatott, így többek között nem fűződhetett jogi hatás 1992. december 29-i nyilatkozatához sem, amelyben jelezte, hogy államutódlás címén a Genocídium Egyezmény részesévé kíván válni.

1.1.2. Tárgyi természetű kifogások

Jugoszlávia másik fő kifogása az volt, hogy a vitatott időszakban Bosznia területén belső konfliktus, polgárháború dúlt. A polgárháborúban Jugoszlávia nem vett részt, a polgárháború sújtotta terület felett Jugoszláviának nem volt joghatósága, mindezekből következően pedig nem teljesülnek a Genocídium Egyezmény IX. cikkében rögzített feltételek, mert államon belüli természetű konfliktus esetén nem lehet szó nemzetközi (államok közötti) jogvitáról, és nemzetközi jogvita hiányában a keresetet a Nemzetközi Bíróság nem jogosult elbírálni.

Szintén a kereset tárgyával volt összefüggésben Jugoszlávia egyik további pergátló kifogása. Ezen kifogás értelmében azért kizárt a Nemzetközi Bíróság hatásköre, mert Jugoszlávia szerint a Genocídium Egyezmény hatálya nem terjed ki a népirtás elkövetéséért fennálló államfelelősség kérdésére. Jugoszlávia ezen véleményét azzal indokolta, hogy az Egyezmény IX. cikkének szövege csak az V., VI. és VII. cikkben említett kötelezettségek (*népirtás megelőzésére vonatkozó rendszabályok foganatosítása és a népirtás megbüntetése*) teljesítésével kapcsolatos államközi viták eldöntését utalja a Nemzetközi Bíróság hatáskörébe, és nem alkalmazható az államok, mint elkövetők által véghezvitt népirtásból eredő nemzetközi jogi igényekre.

1.1.3. Időbeli természetű kifogások

¹² *I.C.J. Judgement on Preliminary Objections*, International Court of Justice, General List No. 91., 1996 I.C.J. 803, 1996. július 11.

A pergátló kifogások harmadik csoportjában Jugoszlávia a Bíróság hatáskörének következő lehetséges időbeli korlátaira hivatkozott:

(a) Mivel a felek először 1995. december 14-én, a Daytoni Egyezményben ismerték el kölcsönösen egymást (9), ezért a Genocídium Egyezmény – függetlenül attól, hogy annak korábban egyébként részesei voltak-e vagy sem – egymás viszonylatában csak 1995. december 14-én vált hatályossá. Ha ezt az érvelést a Bíróság elfogadja, akkor a Bíróságnak nincs hatásköre az 1995. december 14-ét megelőző eseményekből eredő igények elbírálására.

(b) Bosznia-Hercegovina 1992. december 29-én juttatta el az ENSZ Főtitkárához azt a nyilatkozatát, amelyben jelezte, hogy államutódlás címén a Genocídium Egyezmény részesévé kíván válni. Jugoszlávia álláspontja szerint azonban Bosznia-Hercegovina nem *államutódlás* címén, a függetlenség kikiáltásának időpontjára visszamenőleges hatállyal, hanem *csatlakozás* címén, a csatlakozási nyilatkozat letétbe helyezését követő 90 nap elteltével válhatott a Genocídium Egyezmény részesévé. Mindezek következtében pedig Bosznia-Hercegovina csupán 1993. március 29-én lett szerződő fél, és ezért az 1993. március 29-ét megelőző eseményekre a Nemzetközi Bíróság hatásköre nem terjed ki.

(c) Az ENSZ Főtitkára Bosznia-Hercegovina államutódlási nyilatkozatáról 1993. március 18-án értesítette az Egyezményben részes államokat. Ezért a nemzetközi szokásjog szabályaira tekintettel a Genocídium Egyezmény a szerződő felek és Bosznia-Hercegovina között csak 1993. március 18-án vált hatályossá. Az 1993. március 18-át megelőző eseményekkel kapcsolatban tehát kizárt a Nemzetközi Bíróság hatásköre.

(d) A felsorolt kifogások értékelésétől függetlenül az 1992. december 29-ét megelőző eseményekre akkor sem terjed ki a Nemzetközi Bíróság hatásköre, ha a Bíróság úgy ítélné meg, hogy Bosznia-Hercegovina *államutódlás* címén, a függetlenség kikiáltásának időpontjára, tehát 1992. április 6-ára visszamenőleges hatállyal vált a Genocídium Egyezmény részesévé, mert a szerződő felek és Bosznia-Hercegovina között az Egyezmény legkorábban a jogutódlási nyilatkozat ENSZ-hez történő eljuttatásakor válhatott hatályossá.

1.2. A Bíróság hatásköre

A pergátló kifogásokkal kapcsolatban a Nemzetközi Bíróság teljes ülése 1996. július 11-én külön határozatot hozott, amelyben a kifogásokat elutasította és leszögezte, hogy a Bíróság hatáskörrel rendelkezik a vita elbírálására¹³. A

¹³ *Judgement on Preliminary Objections /1996/*

pergátló kifogások elutasításának, illetve azok figyelmen kívül hagyásának vázlatosan a következő indokai voltak:

1.2.1. Személyi hatáskör (Iuris dictio ratione personae)

(a) 1992. április 27-én, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság kikiáltásának napján a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság csonka szövetségi gyűlésének, illetve a szerb és a montenegrói nemzetgyűléseknek az együttes ülése közös deklarációt fogadott el, amelyben kinyilvánította, hogy „a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság nemzetközi jogi és politikai értelemben is a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság jogutódja és mindazon kötelezettségek alanya, amelyek az egykori Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságot nemzetközileg terhelték”.

(b) A volt Jugoszlávia az ENSZ alapítójaként és tagjaként 1948. december 11-én aláírta, 1950. augusztus 29-én pedig fenntartás nélkül ratifikálta a Genocídium Egyezményt.

(c) Bosznia-Hercegovina 1992. december 29-én eljuttatta az ENSZ Főtitkárához azon nyilatkozatát, amelyben jelezte, hogy államutódlás címén a Genocídium Egyezmény részesévé kíván válni. A szerződésekkel kapcsolatos jogutódlásról szóló, Jugoszlávia által is ratifikált 1978-as Bécsi Konvenció 17., 22., 23. és 34. cikke alapján Bosznia-Hercegovina ezért a függetlenné válásának időpontjára, 1992. március 6-ára visszamenőleges hatállyal a Genocídium Egyezmény részesévé vált.

(d) A Bíróság a határozatában megjegyezte még, hogy a függetlenné válás (szerződésbeli jogutódlás) körülményeinek a személyi hatáskör szempontjából egyébként csekély jelentősége van. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa és Közgyűlése ugyanis 1992. május 22-én Bosznia-Hercegovinát felvette az ENSZ tagjainak sorába. A Genocídium Egyezmény XI. cikke pedig úgy rendelkezik, hogy „1950. január 1-jétől az Egyesült Nemzetek Szervezetének bármely tagja csatlakozhat az Egyezményhez”. Bosznia-Hercegovina tehát az ENSZ-be történő felvételét követően a saját jogán is az Egyezmény részesévé válhatott.

(e) Mindezek folyományaként a Nemzetközi Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a peres felek személyét tekintve a Bíróság hatásköre nem vitatható, mert az eljárással érintett időszakban a felperes és az alperes folyamatosan a Genocídium Egyezmény részese volt.

(f) A Bíróság szerint ugyanakkor nem volt szükséges vizsgálni, hogy a felek közötti jogviszonyokat befolyásolta-e az a körülmény, hogy a Genocídium Egyezmény részeseként Bosznia-Hercegovina és Jugoszlávia nem ismerte el egymás szuverenitását. A nemzetközi ítélkezési gyakorlat ugyanis egységes

abban, hogy – szemben a nemzeti bíraskodással – nem tulajdonít jelentőséget az eljárási cselekmények olyan hibáinak, amelyeket a hibázó peres fél könnyen korigálni tud. A hatáskörrel kapcsolatos döntéshozatal időpontjában, 1996. július 11-én pedig a kölcsönös elismerés hiányára már nem lehetett hivatkozni, mert a felek 1995. december 14-én, a Daytoni Egyezmény aláírásával egymás szuverenitását és függetlenségét elismerték. Azt a Nemzetközi Bíróság sem vitatta, hogy egy bírói fórumnak már az eljárás megindításakor megfelelő hatáskörrel kell rendelkeznie. A leírt eljárási gyakorlatra hivatkozva azonban úgy ítélte meg, hogy a kölcsönös elismerés hiányával kapcsolatos kifogást elutasítja, mert 1995. december 14-ét követően Bosznia-Hercegovina a keresetét bármikor újra benyújthatta volna.

1.2.2. Tárgyi hatáskör (Iuris dictio ratione materiae)

A Bíróság a tárgyi értelemben vett hatáskörét vizsgálva a következőket állapította meg:

(a) Nem állja meg a helyét Jugoszlávia azon érvelése, amely szerint a felek között valójában nem keletkezett a Genocídium Egyezmény IX. cikkében leírt feltételeknek megfelelő nemzetközi jogvita. Jugoszlávia ugyanis – bár érdemi ellenkérelmet akkor még nem terjesztett elő – a pergátló kifogásaiban elutasította a vele szemben felhozott vádakát. A felek között továbbá nem csak a tényállást, illetve a Genocídium Egyezmény alkalmazhatóságát tekintve, de az Egyezmény rendelkezéseinek értelmezésével kapcsolatban is éles vita bontakozott ki. A felek közötti konfliktus tehát egyértelműen jogvita, mégpedig a Genocídium Egyezmény IX. cikkének hatálya alá tartozó államközi jogvita.

(b) A Genocídium Egyezmény I. cikke szó szerint úgy fogalmaz, hogy „*a népiirtás függetlenül attól, hogy békében, vagy háborúban követik el, a nemzetközi jogba ütköző bűncselekmény*”. Ezért az Egyezmény alkalmazhatóságának nem feltétele, hogy a hatálya alá tartozó cselekményeket meghatározott típusú konfliktus során kövessék el. A népiirtás megelőzésével, valamint megbüntetésével kapcsolatos nemzetközi jogi kötelezettségek olyan ún. erga omnes, minden államot terhelő kötelezettségek, amelyek a résztvevő államokat attól függetlenül terhelik, hogy a népiirtásnak minősülő magatartásokat hol és milyen körülmények között tanúsítják. A népiirtás megelőzésével és megbüntetésével kapcsolatos nemzetközi kötelezettségek nem korlátozottak tehát területileg sem.

(c) Az, hogy Jugoszlávia közvetett, vagy közvetlen módon részt vett-e a boszniai konfliktusban, nem eljárási (hatásköri), hanem érdemi kérdés.

(d) A Genocídium Egyezmény IX. cikke az államfelelősség egyetlen formájával kapcsolatban sem zárja ki a bírósági út lehetőségét. A Nemzetközi Bíróság

szerint ezt az értelmezést támasztja alá többek között az Egyezmény IV. cikkének megszővegezése is. Ez utóbbi ugyanis a népirtást elkövető állami vezetők és hivatalos személyek felelősségét úgy teremti meg, hogy egyidejűleg nem zárja ki az állam felelősségét ugyanazon cselekményekért.

1.2.3. Időbeli hatáskör (Iuris dictio ratione temporis)

A Nemzetközi Bíróság abból indult ki, hogy a Genocídium Egyezmény és különösen annak IX. cikke egyetlen olyan rendelkezést sem tartalmaz, amelyik a Bíróság hatáskörét időbeli szempontból korlátozná. Ilyen kihatású fenntartásokkal továbbá a felek sem éltek, amikor a Genocídium Egyezményt, illetve a daytoni békeszerződést aláírták. Ezért a Nemzetközi Bíróság úgy foglalt állást, hogy hatásköre időbeli szempontból a konfliktus kezdeteitől felmerült valamennyi releváns tény értékelésére kiterjed.

1.2.4. Egyéb, hatáskört megalapozó források

Bosznia-Hercegovina beadványai szerint a Nemzetközi Bíróság hatáskörét nem csak a Genocídium Egyezmény IX. cikke, hanem az általa idézett egyéb jogforrások is megalapozhatják. A felperes ilyennek tartotta az Antanthatalmak és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság által 1919. szeptember 10-én kötött nemzetközi szerződést, illetve a szerb és a montenegrói elnök 1992. június 8-án kelt levelét arról, hogy a vitás kérdésekkel esetleg a Nemzetközi Bírósághoz lehetne fordulni. A Nemzetközi Bíróság azonban ezeket a kiegészítő forrásokat nem találta alkalmazhatónak, és elvetette, hogy hatásköre az Antant-SZHSZ szerződésben szabályozott kérdésekre is kiterjedne, illetve, hogy a hatásköre forum prorogatum címén állna fent.

2. Az érdemi döntéssel összefüggő problémák, a felelősség megállapításának feltételei

2.1. A nemzetközi közjog elmélete szerint az államfelelősség megállapításához a következő kritériumok együttes teljesülésére van szükség: (i) a kifogásolt cselekmény nemzetközi jogsértésnek (kötelezettségszegésnek) minősüljön, (ii) a jogsértő cselekmény adott államnak betudható legyen, és végül, hogy (iii) a jogsértő cselekménnyel okozati összefüggésben valamilyen hátrány keletkezzen¹⁴.

2.2. Kis-Jugoszlávia felelősségének megítéléséhez tehát a következő kérdéseket kell vizsgálni:

¹⁴ Nagy, Károly: Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991. – a továbbiakban: Nagy Károly /1991/ – 47. o.

2.2.1. Történt-e nemzetközi jogsértés, és ha igen, mely nemzetközi jogi normák sérültek? Valóban népiirtásnak minősülnek-e a Bosznia-Hercegovina által sérelmezett cselekmények?

2.2.2. Lehet-e az önrendelkezési jogért vívott harcnak tekinteni a boszniai szerb kisebbség fegyveres akcióját, különös tekintettel a „Boszniai Szerb Köztársaság” nevében fellépő katonai és félkatonai alakulatok cselekményeire? Kizárhatja-e az önrendelkezési jog érvényesítésének esetleges jogszerűsége a Bosznia-Hercegovinában szerb fegyveresek által tanúsított magatartások jogellenességét?

2.2.3. Melyik állam a károsult (sértett) és melyik állam a károkozó (jogsértő) a boszniai konfliktusban? Részt vett-e közvetett, vagy közvetlen módon a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság népiirtásnak minősülő cselekmények elkövetésében? Ha igen, mely nemzetközi jogsértések tudhatók be Jugoszláviának?

2.3. A cselekmények minősítése

2.3.1. A Genocídium Egyezmény előbb idézett II. cikke a következőként rendelkezik:

„A jelen Egyezmény értelmében *népiirtásnak minősül* a következő cselekmények bármelyikének valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával való elkövetése:

- a) a csoport tagjainak megölése;
- b) a csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása;
- c) a csoportra megfontolva oly életfeltételek ráerőszakolása, melyeknek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztulásának előidézése;
- d) olyan intézkedések tétele, amelyek célja a csoporton belül a születések meggátolása;
- e) a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele.”

A Genocídium Egyezmény II. cikkében foglaltak szerint tehát két konjunktív feltétele van annak, hogy valamely cselekményt, illetve cselekményeket népiirtásnak lehessen minősíteni: az egyik, hogy a kérdéses aktusok megvalósítsák a II. cikk a-e. pontjaiban felsorolt tényállási elemeket (csoport tagjainak megölése, csoport tagjainak súlyos lelki sérelem okozása stb.), a másik pedig, hogy a tényállási elemeket megvalósító cselekményeket az adott nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával kövessék el.

Ebből következően a vérengzés, illetve a terror – bármily tudatos is – önmagában még nem tekinthető genocídiumnak. Bosznia-Hercegovina pedig csak akkor

számíthat a perbeli követeléseinek helyt adó döntésre, ha a sérelmezett cselekmények Jugoszláviának való betudhatóságán kívül azt is sikerül kétséget kizáróan bizonyítani, hogy a jogsértő cselekmények elkövetőinek, vagy az elkövetésben résztvevő személyeknek a szándéka kiterjedt a muszlim és horvát lakosság, mint vallási, illetve etnikai csoport legalább részleges megsemmisítésére.

Ez pedig bizonyítási nehézségek elé állítja Bosznia-Hercegovina képviselőit, hiszen a fegyveres akciók elkövetőinek tudatával, s különösen az etnikai tisztogatásra irányuló szándékával kapcsolatban – néhány kivételtől eltekintve – semmilyen írásbeli dokumentum, vagy más közvetlen bizonyíték nem állt a felperes rendelkezésére. Ezért Bosznia-Hercegovina keresetlevele többnyire logikai következtetések segítségével próbálta meg igazolni azt az állítását, hogy a szerb katonai és félkatonai alakulatokat népiirtási szándék vezette.

2.3.2. A fentiekre tekintettel elhibázottnak tartom a keresetlevél azon fejtegetését, amely a szerb sovinizmushoz és irredentizmushoz kapcsolódó történelmi eseményekkel és történelmi dokumentumokkal véli bizonyítani a boszniai szerbek tetteinek célzatát¹⁵. Ilija Garasanin szerb ortodox pap és politikus 1844-ben megjelentetett, Nagy-Szerbia megteremtésére irányuló tervzetét, Draza Mihajlovic csetnik parancsnok 1941-es proklamációját, Milos N. Jovanovic Ozren különítmény parancsnok muszlimok kiirtására vonatkozó 1943. február 13-i írásbeli utasítását, vagy a Szerb Tudományos Akadémia hírhedt 1984-es „*Memorandum*” -című nyilatkozatát ugyanis – a jelentős időbeli eltérés miatt – nem lehet, és nem is szabad teljes értékű bizonyítékként elfogadni annak a kérdésnek az eldöntésekor, hogy az 1992-es pusztítás értelmi szerzőinek és végrehajtóinak milyen cél lebegett a szeme előtt. Az említett dokumentumok jelentősége álláspontom szerint legfeljebb arra korlátozódik, hogy részben alátámasztják a nagyszerb-eszme továbbélését.

Megfontolásra érdemesek azonban a következő kiragadott gondolatok:

(a) A szerbek által üzemeltetett koncentrációs táborok léte – függetlenül attól, hogy a rabok kivégzését sikerül-e bizonyítani – már önmagában a II. cikk c. pontja szerinti népiirtásnak minősíthető, mert a muszlim és horvát lakosság fogolytáborokba kényszerítésével és éheztetésével a szerbek szándékosan „olyan életfeltételeket erőszakoltak rá” e két csoportra, amelyeknek nem lehetett más célja, mint „a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztulásának előidézése”.

(b) Az Európa Tanács tényfeltáró küldöttségének jelentései, az Amnesty International szakértői vizsgálatai, illetve az ENSZ Biztonsági Tanácsa és Emberi Jogi Bizottsága részére készített összefoglalók – a sértettek tanúvallomásai és a

¹⁵ Lásd a keresetlevél D. pontjának 22-29. alpontjában leírtakat!

sértetteken elvégzett orvosi vizsgálatok alapján – egyöntetűen arra a következtetésre jutottak, hogy a szexuális erőszak nem spontán velejárója, hanem tudatos eszköze, sőt, célja volt a szerb hadmozdulatoknak. A jelentésekből kiderült ugyanis, hogy a muszlim nőket a szerb katonák általában súlyosan megalázó körülmények között, nyilvánosan, csoportosan és tömegesen erőszakolták meg. Arra is vannak adatok, hogy a szerb harcosok kötelességükre hivatkozva vettek részt erőszakos közösülésben. A szerbek fennen hangoztatott célja minden esetben az volt, hogy a muszlim nők „szerb”, vagy „csetnik” gyermekeket hozzanak a világra. A hivatkozott dokumentumok bizonyítékot szolgáltatnak arra is, hogy a megerőszakolt és teherbe ejtett nőket sokszor mindaddig fogva tartották, amíg lehetőségük lett volna a terhesség megszakítására¹⁶.

A tervszerű szexuális erőszak pedig nem szolgálhatott más célt, mint a csoport megalázását és megfélemlítését, mégpedig a Genocídium Egyezmény II. b. pontjában meghatározott „súlyos testi, és/vagy lelki sérelem” okozásával. A muszlimok elleni tömeges nemi erőszak a keresetlevél érvelése szerint továbbá a Genocídium Egyezmény II. d. pontjában foglalt kritériumoknak is megfelel, mert olyan intézkedésnek minősül, amelyik a csoporton belüli születések meggátolására, a csoport folytonosságának és fennmaradásának megakadályozására irányult.

(c) A Bosznia-Hercegovinában végrehajtott szerb hadműveletek legfőbb célpontjai bizonyítottan azok a területek voltak (Brcko környéke, a Drina folyó völgye és Prijedor térsége) ahol a legmagasabb volt a muszlim lakosság aránya. A hadműveletek során a támadók szisztematikusan elpusztították a területen található szinte összes muszlim kulturális értéket, beleértve közel kétszáz, 15-17. században épített mecsetet, tanintézeteket, könyvtárakat. Ez pedig egyértelműen alátámasztja, hogy a katonai akciók célja a muszlim közösség megfélemlítése és megsemmisítése volt.

(d) Következtetni enged a szerb alakulatok cselekményeinek céljára, illetve a cselekmények irányítóinak szándékára az a hangfelvétel is, amelyik Ratko Mladic tábornok egyik rádió leadott parancsát rögzítette. A felvétel tanúsága szerint a tábornok Szarajevó ostroma során azt a parancsot adta alárendeltjeinek, hogy a város lakónegyedeit nehéztüzérséggel lőjék és „az egészet perzseljék fel”¹⁷.

2.4. A szerb nép önrendelkezési joga és az *uti possidetis* elve

¹⁶ *Amnesty International*, Bosnia-Herzegovina – Rape and Sexual Abuse by Armed Forces, 1993. január

¹⁷ Application /1993/ 79. pont

2.4.1. A nemzetközi jog egyik fontos alapelve, hogy minden népet megilleti az önrendelkezés joga¹⁸. Ezt az alapelvet az ENSZ Alapokmány¹⁹ 1. cikkének 2. pontja írásba foglalja, amikor kimondja, hogy „az Egyesült Nemzetek célja, hogy /.../ a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatokat fejlessze, és az általános béke megerősítésére alkalmas egyéb intézkedéseket fogantatosítson.”

A népeket megillető önrendelkezési jog tartalmát illetően többek között az ENSZ Közgyűlésének 2625. (XXV.) számú 1970. október 24-én elfogadott határozata ad útmutatást. A „Nyilatkozat az államoknak az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban lévő baráti kapcsolatait és együttműködését szabályozó nemzetközi jogi elvekről” címet viselő deklaráció egyebek mellett kiemeli, hogy egy nép önrendelkezési jogának megvalósítása jelentheti szuverén és független állam létrehozását, valamely szuverén államhoz való szabad csatlakozást, azzal való egyesülést, vagy bármilyen más, a nép által szabadon meghatározott politikai státusz létesítését. Ugyancsak a fenti nyilatkozat rögzíti, hogy a népek önrendelkezéshez fűződő jogát minden állam köteles tiszteletben tartani, és minden állam köteles tartózkodni az olyan erőszakos cselekményektől, amelyek egy népet megfosztanak az önrendelkezési jogának gyakorlásától²⁰.

2.4.2. Nem vitatható, hogy a Bosznia-Hercegovinában élő szerb kisebbség kulturális, vallási és identitási szempontból elkülönülő etnikai csoportnak, kisebbségnek minősül. Kérdéses azonban, hogy ez az etnikai csoport egyúttal „nép”-nek tekintendő-e, tehát olyan közösségnek, amely szabadon gyakorolhatja önrendelkezési jogát.

2.4.2.1. A nemzetközi jogban eddig uralkodó volt az a nézet, hogy az önrendelkezési jog elsősorban a gyarmati népek helyzetének rendezésére alkalmazható alapelv, mivel a népek önrendelkezési jogának az ENSZ Alapokmányában, valamint a polgári és politikai jogokról szóló 1966-os egyezségokmányban történő rögzítése a gyarmati rendszer felszámolását volt hivatva előmozdítani²¹. Ennek a szűkítő álláspontnak az értelmében egy gyarmatnak nem tekinthető nemzetállam határain túl élő, az államalkotó nemzettel azonos nemzetiségű csoport nem „önrendelkezési joggal bíró nép”-ként, hanem csupán „nemzeti kisebbség”-ként élvez nemzetközi jogi védelmet. Ha ezt a nézetet fogadjuk el, akkor egyértelmű, hogy a bosznia-hercegovinai szerb kisebbség nem lehetett jogosult arra, hogy új nemzetállamot alapítson, vagy, hogy az anyaállamhoz, Szerbiához csatlakozzon. Alaptalan továbbá az a szerbek által hangoztatott álláspont is, hogy nemzetközi jogsértésnek minősülnek

¹⁸ Herczegh, Géza (szerk.): Nemzetközi jog, Tankönyvkiadó, Budapest, 1989., 54. o.

¹⁹ kihirdette: 1956. évi I. törvény

²⁰ Nagy, Boldizsár (szerk.): Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991., 37. o.

²¹ Herczegh, Géza (szerk.): Nemzetközi jog, Tankönyvkiadó, Budapest, 1989., 135. o.

mindazon cselekmények, amelyek megakadályozzák a szerbeket önrendelkezési joguk gyakorlásában.

2.4.2.2. Más megvilágításba helyezte azonban a problémát az Európai Unió Jugoszláv Békekonferenciája mellett szervezett választottbíróóság, közismertebb nevén a Badinter-bizottság 2. sorszámú tanácsadó véleménye.

1991. november 21-én ugyanis Szerbia a Robert Badinter elnökletével működő és további négy unióbeli állam alkotmánybíróságának elnökéből álló bizottság állásfoglalását kérte abban a kérdésben, hogy rendelkezik-e a bosznia-hercegovinai szerb kisebbség önrendelkezési joggal²². Szerbia indítványára reagálva a választottbíróóság 1992. január 11-én tanácsadó véleményt fogadott el, amelyben a következő álláspontra helyezkedett:

(a) Egy korábbi államegység felosztása révén keletkező új állam – tehát ebben az esetben Bosznia-Hercegovina – területi integritása fontosabb, mint az új állam területén élő valamely nép önrendelkezési jogának önálló állam alapításával, vagy elszakadással történő érvényesítése. Az *uti possidetis* elvének megfelelően ugyanis a függetlenné válás pillanatában az önrendelkezési jog csak akkor terjedhet ki a határok módosítására, ha a határmódosításhoz valamennyi érintett állam hozzájárul²³. A bizottság ezt az érvelését később a 3. sorszámú tanácsadó véleményében azzal igyekezett alátámasztani, hogy a hágai Nemzetközi Bíróóság a Burkina Faso és Hali közötti határvitát eldöntő 1986. december 22-i ítéletében már kimondta, hogy az *uti possidetis* olyan általános nemzetközi jogi alapelvvé vált, amelyik az államok függetlenné válásával kapcsolatos valamennyi ügyben alkalmazható²⁴.

(b) A választottbíróóság szerint a szerb kisebbség önrendelkezési joga abban rejlik, hogy a bosnyák állam keretein belül elévülhetetlen joga van a saját identitásának megőrzéséhez. A szerbek önrendelkezési jogának érvényesítése érdekében pedig Bosznia-Hercegovina köteles tiszteletben tartani és garantálni mindazokat a jogokat, amelyek a kisebbségeket a nemzetközi jog alapján megilletik²⁵.

A Badinter-bizottság tehát más logikát követve látszólag a 2.4.2.1. pontban leírt állásponttal egyező eredményre jutott: nem adott teret a boszniai szerbek elszakadási törekvéseinek. Véleményem szerint azonban sem a tanácsadó vélemény végkövetkeztetése, sem annak indokolása nem mentes az

²² *The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples*, European Journal of International Law, 1993/1. szám – a továbbiakban: *The Opinions...*, EJIL /1993/ – forrás: <http://www.ejil.org/journal/Vol3/No1/art13.html>

²³ *The Opinions...*, EJIL /1993/, 1. pont

²⁴ *Frontier Dispute* (1986), Law Reports 554 at 565., idézi: *The Opinions...*, EJIL /1993/, Opinion No. 3.

²⁵ *The Opinions...*, EJIL /1993/, 2. pont

ellentmondásoktól, az *uti possidetis* elvére való hivatkozás pedig veszélyes üzenetet hordoz. Az *uti possidetis* elve ugyanis nem zárja ki az önrendelkezési jog létét, csupán korlátot szab az önrendelkezési jog gyakorlásának, mivel egy állam függetlenné válásának pillanatában nem teszi lehetővé a meglévő nemzetközi határok módosítását²⁶. Ezért a bizottság határozata úgy is értelmezhető, hogy a boszniai szerbeket egyébként megilletné az önrendelkezés joga, csak ezen joguknak Jugoszlávia felbomlásának időszakában – eltérő megállapodás hiányában – nem szerezhettek érvényt, mivel Bosznia-Hercegovina területi integritásának védelme jogi szempontból fontosabbnak bizonyult. A bizottság az önrendelkezési jog tagadása helyett tehát egy szűkített terjedelmű, a kisebbségi identitás megőrzését előtérbe helyező önrendelkezési jogot vázolt fel. Ez a gondolatmenet pedig – bár egyes szerzők, köztük Stéphane Pierré-Caps paradigmaváltásként, a „népek jogának új doktrínájaként” ünnepelték²⁷ – kiforratlansága miatt esetleg további muníciót szolgáltat az elszakadáspártiaknak. Jogosan merül fel ugyanis, hogy az *uti possidetis* elve időben meddig korlátozza az önrendelkezést, s hogy egy szétesett, működésképtelen állam területi integritásának oltárán szükséges, illetve érdemes-e feláldozni az önrendelkezés minden formáját? Maga Stéphane Pierré-Caps fejt ki 1997-ben megjelent könyvének előszavában, hogy Bosznia-Hercegovina, mint nemzetállam „egyfajta kitaláció”, s hogy „a daytoni szerződésekhez csatolt alkotmányban nincs semmiféle utalás olyan emberi szubsztanciára, amely igazolhatná a bosnyák állam létét”. A „bosnyák állam haldoklik” – folytatja Pierré-Caps – nem több, mint „üres kagyló, hiszen nem áll mögötte démosz”²⁸.

Ugyancsak joggal vethetné fel bárki, hogy, ha a boszniai szerbeknek joguk van a önrendelkezéshez, időszerű és célszerű-e úgy korlátozni ezt önrendelkezési jogot, hogy ezzel egy időben a nemzetközi jogban még nem alakult ki a *belső önrendelkezési jog* tartalmát képező kollektív kisebbségi jogok érvényesítését szolgáló hatékony eszközrendszer?

2.4.3. A leírtakra tekintettel a boszniai szerbek helyzetével összefüggésben a korábbi, önrendelkezési jogot kizáró álláspontot tartom helyesnek. Ennek megfelelően a bosznia-hercegovinai szerbek elszakadási szándéka nemzetközi jogi szempontból nem volt megalapozott, és a boszniai szerb kisebbség fegyveres akcióját nem lehet az önrendelkezési jogért vívott harcnak tekinteni. Mindezek alapján a szerbek harci cselekményei már önmagukban jogszerűtlenek voltak, mert sértették az erőszak alkalmazásának általános tilalmát. Nemzetközi jogsértésnek minősülnek továbbá azért is, mert az erőszak alkalmazásának általános tilalmán és egyéb nemzetközi jogi kötelezettségeken túl a 2.3. pontban

²⁶ The Opinions..., EJIL /1993/, 1. pont

²⁷ Pierré-Caps, Stéphane: Soknemzetiségű világunk, Kossuth Kiadó, Budapest, 1997. – a továbbiakban: Pierré-Caps /1997/ – 108. o.

²⁸ Pierré-Caps /1997/ 6. o. 2. bek.

leírtak szerint egyes esetekben ellenkeznek a Genocídium Egyezményben rögzített előírásokkal is.

2.5. A betudhatóság

Talán a legfontosabb és egyben a legnehezebben eldönthető kérdés, hogy az eddig leírtak szerint népirtásnak minősíthető cselekményekért terhelheti-e felelősség a konfliktustól formálisan távolmaradó Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot. A genocíd cselekmények és a Jugoszláv állam közötti esetleges kapcsolatot a *betudhatóság* teremti meg. A nemzetközi szokásjog alapján a következő cselekmények tekinthetők az állam cselekedetének, tehát tudhatók be egy adott államnak:

- bármely *állami hatáskörben eljáró állami szerv cselekménye*, függetlenül attól, hogy az adott szerv jogalkotói, végrehajtói, bírói, vagy más funkciót lát el, továbbá tekintet nélkül arra, hogy az adott szerv milyen pozíciót foglal el a központi kormányzatban, vagy az állam helyi szervezetében,
- állami szervnek nem minősíthető, de az adott állam belső joga által a *kormányhatalom alkotóelemeinek gyakorlására felhatalmazott* valamely személy, vagy szervezet cselekménye, feltéve, hogy a kérdéses ügyben ez a szerv ebben a minőségében járt el (ilyenek például a hatósági feladatokat is ellátó köztisztviselők, kamarák hatósági aktusai),
- az állami hatáskörben eljáró *állami szerv*, valamint az adott állam belső joga által a kormányhatalom alkotóelemeinek gyakorlására felhatalmazott valamely személy, vagy szervezet ún. *ultra vires aktusai*, tehát olyan tettei, amelyekkel a kérdéses ügyben a belső jog szerint a hatáskörét túllépte, vagy tevékenységére vonatkozó utasításokat megszegte,
- az elismerésnek megfelelő terjedelemben az adott állam cselekedetének tekinteni a felsorolt kritériumoknak nem megfelelő cselekményeket is, *ha azokat az állam a saját cselekményének ismeri el*.

Vitatott végül, de az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságának az államfelelősségről szóló egyezménytervezete a betudható aktusok közé sorolja azokat az egyébként nem állami cselekedeteket is (például magánszemélyek, gazdálkodó szervezetek magatartása) amely cselekedeteket valójában az állam irányításával, vagy ellenőrzése mellett fejtene ki²⁹.

Bár a hadsereg szoros értelemben véve nem államigazgatási szerv, cselekményeivel kiválthatja az állam felelősségét. Az állam azonban

²⁹ *State Responsibility*, Draft articles provisionally adopted by the Drafting Committee, Un.doc.A/CN.4/L.569. /1999/ 8. cikk

hadseregének kizárólag azon tetteiért vonható felelősségre, amelyek az állam valamely nemzetközi kötelezettségének megsértését jelentik³⁰.

A szerb fegyveres erők 1992. áprilisában jelentették be a „Boszniai Szerb Köztársaság” megalapítását és ugyancsak ebben a hónapban foglalták el Bosznia-Hercegovina területének jelentős részét, többek között az etnikailag vegyes, illetve a muszlim többségű Közép-Kelet-Boszniát. Ebben az időszakban a Jugoszláv Néphadsereg még hivatalosan is a térségben tartózkodott. 1992. májusában azonban a Jugoszláv Néphadsereg – a fegyverzet és a személyi állomány döntő hányadának hátrahagyása mellett – kivonult a volt szövetségi tagköztársaságból.

Jugoszlávia elsősorban tehát azokért a népirtásnak minősülő cselekményekért vonható felelősségre, amelyeket a fegyveres erőinek kötelékébe tartozó személyek 1992. májusát, illetve a Jugoszláv Néphadsereg kivonulását megelőzően követtek el. Mivel a Genocídium Egyezmény III. cikke szerint nem csak a népirtás, de népirtás elkövetésére irányuló szövetkezés; a népirtás elkövetésére irányuló közvetlen és nyilvános felbujtás; továbbá a népirtás elkövetésének kísérlete és a népirtásban való bűnrészesség is büntetendő tevékenységnek minősül, Jugoszlávia természetesen a fegyveres erőinek minden ilyen tettért felelne.

Nem ennyire nyilvánvaló azonban, hogy azok a népirtás körébe eső tettek is betudhatók-e a Jugoszláviának, amelyeket a Jugoszláv Néphadsereg kivonulását követően vittek véghez. A szóban forgó jogsértések jelentős részét ugyanis a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság államhatárain kívül tevékenykedő félkatonai szervezetek: a Boszniai Szerb Köztársaság nevében fellépő fegyveres egységek, illetve egyes esetekben boszniai horvát katonák követték el. Egy adott állam fegyveres erőinek pedig csak azok a csapatok és egységek tekinthetők, amelyek az adott állam, illetve az adott államnak felelős fél parancsnoksága alá tartoznak³¹.

Magát a népirtást, mint nemzetközi jogsértést tehát 1992 májusát követően vélhetően nem olyan szervek és személyek valósították meg, amelyek a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság állami hatáskörben eljáró szervének tekintendők. Jugoszlávia felelősségre vonása ezért szerintem a következő feltételek teljesülése esetén volna lehetséges:

(a) Ha kétséget kizáróan sikerülne bizonyítani, hogy a jogsértéseket elkövető katonai és félkatonai alakulatokat közvetett, vagy közvetlen módon ténylegesen a

³⁰ Nagy Károly /1991/ – 74. o.

³¹ Nagy Károly /1991/ – 72. o

Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, vagy annak felelős szervezet irányította, látta el utánpótlással.

(b) Ha kétséget kizáróan sikerülne bizonyítani, hogy népirtási cselekmények elkövetéséhez a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság felelősségét kiváltó szervek és/vagy személyek népirtás elkövetésére irányuló közvetlen és nyilvános felbujtással, vagy abban való bűnrészességgel hozzájárultak.

(c) Ha a Nemzetközi Bíróság úgy ítélné meg, hogy a volt Jugoszláv Néphadsereg fegyverzetének és állományának hátrahagyásával Jugoszlávia megsértette a népirtás megelőzésére vonatkozó nemzetközi kötelezettségét.

A Genocídium Egyezmény preambuluma, valamint I. és VIII. cikkének szövege egyaránt arra utal, hogy az egyezményben részes államok kötelesek minden tőlük elvárható megtenni a népirtás megelőzése, elkerülése érdekében. Az Egyezmény preambuluma úgy fogalmaz, hogy a felek többek között azért kötik az egyezményt, mert „meggyőződtek arról, hogy az emberiségnek ettől a gyűlöletes csapástól való megmentésére nemzetközi együttműködés szükséges”. Az Egyezmény I. cikke kimondja továbbá, hogy „az államoknak megelőző rendszabályokat” kell fogantatniuk a genocídium ellen, a VIII. cikk pedig úgy rendelkezik, hogy „bármely Szerződő Fél az Egyesült Nemzetek Szervezete illetékes szerveihez fordulhat annak érdekében, hogy ezek az Egyesült Nemzetek Alapokmányának megfelelően olyan rendszabályokat fogantatítsanak, amelyek véleményük szerint alkalmasak a népirtás, vagy a III. cikkben felsorolt egyéb cselekmények bármelyikének megelőzésére és megszüntetésére”. Az idézett fordulatokból tehát arra lehet következtetni, hogy az egyezmény alkotóinak céljai között szerepelt a népirtás megelőzésére vonatkozó általános nemzetközi kötelezettség megteremtése.

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság pedig nem tett meg minden elvárható intézkedést a genocídium elkerülése érdekében, amikor a Boszniában kialakult fegyveres konfliktusról tudva eltúrte, hogy az irányítása alatt álló hadsereg harci eszközöket és katonákat hagyjon Bosznia-Hercegovina területén.

Megjegyzem, hogy a személyzet és a fegyverek helyszínen hagyása – az 1992. áprilisi fegyveres akciók és a tényleges hadi helyzet ismeretében – mindenképpen súlyos nemzetközi jogsértésnek minősül, mert az agresszió tilalmába ütközik. Ezen következtetésem Nicaraguának az Egyesült Államokkal szembeni egyik nemzetközi jogi vitájából vett analógián alapul. Ez utóbbi ügyben agresszió, belügyekbe való beavatkozás és szuverenitás megsértése címén megállapítható volt az Egyesült Államok felelőssége Nicaragua kikötőinek 1983-84 telén történt elaknásításáért, mert bár az akcióban az Egyesült Államok közvetlenül nem vett részt, de bebizonyosodott, hogy az aknarakó hajókat az Egyesült Államok bocsátotta a nicaraguai kontrák rendelkezésére. Mivel a jogsértést elkövető

kontrák nem rendelkeztek nemzetközi jogalanyisággal, jogsértő tetteikért az USA-t terhelte nemzetközi felelősség³².

IV.

A per menete

Bosznia-Hercegovina 1993. március 22-én nyújtotta be keresetlevelét a hágai Nemzetközi Bírósághoz. Jugoszlávia pergátló kifogásaival és az ügy elbírálhatóságával kapcsolatban több mint három évvel később, 1996. július 11-én született meg a Bíróság döntése. S bár négy évvel a perindítást követően, 1997-ben Jugoszlávia végre előterjesztette érdemi ellenkérelmét és visztonkeresetét, a Bíróság érdemi szóbeli tárgyalást mind a mai napig nem tűzött ki. Az elbírálás alatt lévő ügyek jegyzéke szerint ebben a perben 1998. decemberében kelt a legutolsó végzés, amelyben a bírák úgy rendelkeztek, hogy viszontválasz benyújtására 1999. február 22-ig további haladékot biztosítanak Jugoszlávia számára.

Még a bírósági ügymenet lassúságának ismeretében is érthetetlen, hogy hét évvel a keresetindítást követően miért csak az alperes viszontválaszának benyújtásáig jutott a per. Összehasonlításként: a gabcikovo-nagymarosi perben a Nemzetközi Bíróságnak csupán négy évre volt szüksége ahhoz, hogy meghozza az érdemi határozatát. Ebben a jogvitában ugyanis a peres felek 1993. július 2-án kezdeményezték az eljárás megindítását és 1997. szeptember 25-én született meg a Bíróság ítélete³³. Elismerve, hogy nem létezik két egyforma eljárás, úgy vélem, hogy a per elhúzódása veszélyes üzenetet hordoz. A felelősség érvényesítésének elmaradása ugyanis nem csak a Nemzetközi Bíróság tekintélyét csorbítja, de a nemzetközi jogrendbe vetett hitet is alááshatja.

V.

Összegezés

A Bosznia-Hercegovinában elkövetett rémtettek – bármelyik fél követte is el azokat – nem maradhatnak jogkövetkezmények nélkül. Ezért Bosznia-Hercegovina keresetének elbírálása nemcsak a két ország, hanem a nemzetközi

³² I.C.J. /1986/, idézi: Nagy Károly /1991/ 80. o.

³³ I.C.J. *Judgement on Case Concerning the Gabcikovo-Nagymaros Project*, International Court of Justice, General List No. 92., 1997. szeptember 25.

közösség egészének alapvető érdeke. A Nemzetközi Bíróság hatásköre megkérdőjelezhetetlen, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság nemzetközi jogi felelőssége pedig a leírtak szerint egyes jogsértésekkel kapcsolatban valószínűleg megállapítható. Az érdemi döntés meghozatalát tehát jogi akadály nem gátolja. Pontosabban: nem jogi akadály gátolja.

A FELHASZNÁLT IRODALOM

Amnesty International, Bosnia-Herzegovina – Rape and Sexual Abuse by Armed Forces, 1993. január

Application of Bosnia-Herzegovina /Application instituting proceedings/ filed in the Registry of the Court, International Court of Justice, General List No. 91, 1993. március 20.

Dr. Herczegh, Géza (szerk.): Nemzetközi jog, Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.

I.C.J. Judgement on Preliminary Objections, International Court of Justice, General List No. 91., 1996 I.C.J. 803, 1996. július 11.

I.C.J. Judgement on Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project, International Court of Justice, General List No. 92., 1997. szeptember 25.

I.C.J. Judgment on case EL SALVADOR/HONDURAS, International Court of Justice, 1992. Szeptember 11.

I.C.J. Judgment on case NICARAGUA/USA, International Court of Justice, 1986. Június 27.

Nagy, Boldizsár (szerk.): Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.

Nagy, Károly: Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.

The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples, European Journal of International Law, 1993/1. szám, forrás: <http://www.ejil.org/journal/Vol3/No1/art13.html>

PBS Online: The world's most wanted man, WGBH/Frontline, 1998.

Pierré-Caps, Stéphane: Soknemzetiségű világunk, Kossuth Kiadó, Budapest, 1997.

A Staff Report to the Committee on Foreign Relations of the US Senate: The Ethnic Cleansing of Bosnia-Herzegovina, 1992. augusztus 15., idézi: *Application of Bosnia-Herzegovina /1993/ 36. pont*

UN ILC: State Responsibility, Draft articles provisionally adopted by the Drafting Committee Un.doc.A/CN.4/L.569., forrás:
www.law.cam.ac.uk/rcil/ILCSR/Statresp.htm

United Nations Documentation: Commission on Human Rights, UN doc. E/CN.4/1992/S-1/9, 1992. augusztus 24.

UN Comission of Experts: Final Report and Annexes, UN Doc. S/1994/674, 1994. december

United States: Supplemental Report on War Crimes in the Former Yugoslavia submitted to the United Nations Security Council, Vol. 3, No. 46, 1992. november 16.

FÜGGELÉK

Bosznia-Hercegovina kereseti követelései a Jugoszláv Szövetségi Köztársasággal szemben³⁴

(a) Állapítsa meg a Bíróság, hogy Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró) Bosznia-Hercegovina polgáraival szemben megsértette és folyamatosan megsérti a Genocídium Egyezmény előírásait;

(b) állapítsa meg a Bíróság, hogy Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró) Bosznia-Hercegovina polgáraival szemben megsértette és folyamatosan megsérti a Háború jogáról szóló 1949-es Genfi Egyezmény és a kapcsolódó nemzetközi szerződések előírásait, valamint a nemzetközi humanitárius alapelveket;

(c) állapítsa meg a Bíróság, hogy Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró) Bosznia-Hercegovina polgáraival szemben megsértette és folyamatosan megsérti az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának előírásait;

(d) állapítsa meg a Bíróság, hogy Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró) az általános nemzetközi jogba és a nemzetközi szokásba ütköző módon meggyilkolta, meggyilkoltatta, megsebesítette, megerőszakolta, kifosztotta, megkínozta, elrabolta és jogtalanul fogva tartotta Bosznia-Hercegovina polgárait;

(e) állapítsa meg a Bíróság, hogy Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró) Bosznia-Hercegovina polgáraival szembeni eljárása során megsértette és folyamatosan megsérti az ENSZ Alapokmányának I. 3. bekezdésében, továbbá 55. és 56. cikkében rögzített kötelezettségeit;

(f-g) állapítsa meg a Bíróság, hogy Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró) ENSZ Alapokmány 2. cikkének 1–4. bekezdésébe, az Alapokmány 33. cikkének 1. bekezdésébe, valamint az általános nemzetközi jogba és nemzetközi szokásba ütköző módon erőszakot, továbbá erőszakkal való fenyegetést alkalmazott és alkalmaz Bosznia-Hercegovinával szemben;

(h) állapítsa meg a Bíróság, hogy Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró) az általános nemzetközi jogba és a nemzetközi szokásba ütköző módon megsértette Bosznia-Hercegovina szuverenitását az alábbi cselekményeivel:

- fegyveres szárazföldi és légi támadás Bosznia-Hercegovina ellen;
- Bosznia-Hercegovina légtérének megsértése;

³⁴ Application /1993/

- lépések Bosznia-Hercegovina kormányának közvetlen és közvetett eszközökkel történő megfélemlítésére;

(i) állapítsa meg a Bíróság, hogy Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró) az általános nemzetközi jogból és a nemzetközi szokásból fakadó kötelezettségeit megsértve beavatkozott Bosznia-Hercegovina belügyébe;

(j) állapítsa meg a Bíróság, hogy Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró) a saját maga, valamint ügynökei és képviselői által végrehajtott toborzással, kiképzéssel, felfegyverzéssel, finanszírozással, utánpótlással és egyéb eszközökkel bátorította, támogatta, segítette, valamint irányította a Bosznia-Hercegovina területén véghezvitt és Bosznia-Hercegovina ellen irányuló katonai és félkatonai tevékenységeket, megsértve az általános nemzetközi jogon, a nemzetközi szokáson és különösen az ENSZ Alapokmány 2. cikk 4. bekezdésén alapuló, Bosznia-Hercegovinával szemben fennálló kötelezettségeit;

(k) állapítsa meg a Bíróság, hogy az előzőekben felsorolt körülményekre tekintettel, a nemzetközi szokásjog és az ENSZ Alapokmány 51. cikkében foglaltak szerint Bosznia-Hercegovinának szuverén joga van az önvédelemre, beleértve a fegyverek és hadianyagok beszerzését és más országok katonai erejének igénybevételét;

(l) állapítsa meg a Bíróság, hogy a felsorolt körülmények következtében, az ENSZ Alapokmányának 51. cikke és a nemzetközi szokásjog alapján Bosznia-Hercegovinának szuverén joga, hogy a védelme érdekében más állam haladéktalan segítségét kérje, ide értve a katonai segítséget is (fegyverek, felszerelések, ellátás, csapatok küldését stb.),

(m-n) állapítsa meg a Bíróság, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának a volt Jugoszláviával szembeni fegyverembargó elrendeléséről szóló 713. (1991) számú határozatát és az ezen alapuló valamennyi határozatát úgy kell értelmezni, hogy azok ne sértsék Bosznia-Hercegovinának az egyéni és kollektív önvédelemhez fűződő, az ENSZ Alapokmány 51. cikkén és a nemzetközi szokásjogon alapuló alanyi jogát;

(o) állapítsa meg a Bíróság, hogy az ENSZ BT 713. (1991.) számú határozatát és az ezen alapuló valamennyi határozatát – az ENSZ Alapokmány 51. cikkben foglaltakra és a nemzetközi szokásjog ultra vires aktusokra vonatkozó doktrínájára tekintettel – nem szabad úgy értelmezni, hogy azok Bosznia-Hercegovinával szemben fegyverembargót rendelnek el,

(p) állapítsa meg a Bíróság, hogy az ENSZ Alapokmányának 51. cikkében rögzített és a nemzetközi szokásjog által is elismert kollektív önvédelemhez való jogból eredően – Bosznia-Hercegovina kérése esetén – valamennyi tagállam

jogosult arra, hogy haladéktalanul Bosznia-Hercegovina védelmére keljen, ide értve az azonnali katonai segítséget is (fegyverek, felszerelések, ellátás, csapatok küldését stb.),

(q) állapítsa meg a Bíróság, hogy Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró), valamint ügynökei és képviselői kötelesek azonnal felhagyni az előzőekben felsorolt jogsértésekkel, és a nevezettek kötelesek a későbbiekben is tartózkodni azoktól, továbbá, hogy Jugoszláviának (Szerbiának és Montenegrónak) külön kötelezettsége azonnal felhagyni az alábbiakkal, illetve a későbbiekben tartózkodni az alábbiaktól:

a Bosznia-Hercegovina polgárai ellen és szuverén területén elkövetett úgynevezett szisztematikus „etnikai tisztogatás”;

Bosznia-Hercegovina polgárainak meggyilkolása, tömeges kivégzése, megkínzása, megerőszakolása, kifosztása, elrablása, megcsonkítása, megsebesítése, fizikai és szellemi kényszerítése és jogtalan fogva tartása;

Bosznia-Hercegovina falvainak, városainak, nagyvárosainak és vallási intézményeinek értelmetlen lerombolása;

Bosznia-Hercegovina sűrűn lakott területeinek és különösen Szarajevónak, Bosznia-Hercegovina fővárosának a bombázása;

Bosznia-Hercegovina sűrűn lakott területeinek és különösen Szarajevónak, Bosznia-Hercegovina fővárosának az ágyúzása;

Bosznia-Hercegovina civil lakosságának éheztetése;

a nemzetközi közösség által Bosznia-Hercegovina polgárainak szánt humanitárius segélyszállítmányok feltartóztatása, megsértése, megtámadása;

bármilyen erő alkalmazása Bosznia-Hercegovinával szemben, tekintet nélkül annak közvetlen, közvetett, nyílt, vagy burkolt jellegére, illetve a Bosznia-Hercegovina ellen irányuló erőszakkal való fenyegetés bármilyen formája;

Bosznia-Hercegovina szuverenitásának, területi épségének, politikai függetlenségének bármiféle megsértése, ide értve a Bosznia-Hercegovina belügyeibe való közvetlen, vagy közvetett beavatkozást;

bármilyen támogatás – ide értve a kiképzést, felfegyverzést, finanszírozást, utánpótlást, irányítást és minden egyéb eszközt – nyújtása bármely nemzetiségnek, csoportnak, szervezetnek, mozgalomnak, vagy természetes személynek, amennyiben a támogatást kapó fél részt vett, részt vesz, vagy

részvételét tervezi Bosznia-Hercegovina területén véghezvitt, illetve Bosznia-Hercegovina ellen irányuló katonai és félkatonai tevékenységekben,

(r) állapítsa meg a Bíróság, hogy Jugoszlávia (Szerbia és Montenegró) köteles a Bíróság által meghatározott mértékű kártérítést fizetni Bosznia-Hercegovinának a felsorolt nemzetközi jogsértéseivel az emberi életekben és javakban, valamint Bosznia-Hercegovina gazdaságában és környezetében okozott károk reparálására.